

Наукові інтереси: інформаційна культура майбутніх соціальних педагогів, історико-педагогічні проблеми громадянського виховання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RATSUL Alexander Borusovuch – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Social Work, Social Pedagogy and

Psychology of the Centralukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko.

Circle of scientific interests: informational culture of future social pedagogues, historical and pedagogical problems of civic education.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2019 р.

УДК 370 456

САВЧЕНКО Лариса Олексіївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та методики технологічної освіти Криворізького державного педагогічного університету
<https://orcid.org/0000-0002-4246-3228>
 e-mail: larisasavcenko506@gmail.com
КРАСЮК Ірина Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри образотворчого мистецтва Криворізького державного педагогічного університету
<https://orcid.org/0000-0001-6718-739X>
 e-mail: polina2001irina@gmail.com

ХУДОЖНЯ СКЛАДОВА В ГЕНДЕРНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Соціально-політичні процеси в Україні початку ХХІ століття сприяли тому, що в контексті трансформації суспільного устрою нашої держави, інтеграції України у світовий культурний та економічний простір одним із важливих завдань є кардинальні перетворення у системі освіти в загальному сенсі і в реформуванні мистецької освіти як складової освітньої галузі. Сучасна мистецька освіта може успішно реформуватися та розвиватися лише в спільній праці усіх ланок соціокультурного й художнього життя. Сучасні характеристики творчої особистості та змістові основи професійної підготовки дають нам підстави для означення дієвих підходів у вирішенні окресленої проблеми. Зокрема, реформування системи освіти на основі вивчення минулого досвіду у даній сфері є передумовою відтворення інтелектуального, духовного та професійного потенціалу народу на сучасному рівні.

Мета статі – висвітлити історичні передумови становлення та розвитку засад мистецької жіночої освіти в Україні, розкриті процеси її законодавчого і організаційного оформлення, з'ясовані зміст художньої освіти, проаналізована роль шкіл різних ступенів у справі розповсюдження освіти серед жіноцтва України. Розглянути теоретичні аспекти розвитку мистецької педагогіки, розкрити сутність художньої жіночої освіти як гаранта збереження національної культури, традицій і

самобутності нації, формування гуманного суспільства шляхом виховання освіченої, художньо-естетично розвиненої особистості. *Задачі статті* полягають у спробі висвітлити історичні передумови становлення мистецької складової гендерної освіти, розкрити процес її законодавчого і організаційного оформлення, з'ясувати зміст освіти, проаналізувати роль цих шкіл у справі розповсюдження художньої освіти серед жіноцтва України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Опрацювання науково-педагогічних та методичних джерел дозволяє встановити, що окремі аспекти даної проблеми були висвітлені в дослідженнях О. П. Рудницька, К. А. Кобченко, О. Б. Білоусько, О. Б. Супруненко, П. Г. Грибан, Н. Г. Гончаренко, Є. А. Антонович, Р. Т. Шмагало та багато інших науковців, які позитивно оцінили здобутки в отриманні мистецької освіти в Україні ХІХ-початку ХХст. Розвиток народного і професійного деревообробництва в Україні та Галичині досліджували М. Гнатюк, М. Станкевич, Ю. Юсипчук та ін. Окремі дослідження в галузі регіональної художньої освіти в Україні здійснили Д. Козубовський, І. Хілько (Буковина), І. Небесник (Закарпаття), О. Попик (Хмельниччина). Разом з тим, існує ряд аспектів, що потребують подальшого вивчення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Шлях жіноцтва до здобуття середньої та вищої освіти був досить

складним. Поступове залучення жінок до суспільного життя та економічного виробництва привело до усвідомлення громадськістю того факту, що дівчат потрібно вчити і виховувати не гірше, ніж хлопців. Але метою виховання жінок у XIX столітті було не намагання розвинути природні здібності дівчат, а їх підготовка до виконання певної ролі у родині, насамперед як помічниці чоловіка, матері й господині.

Історія громадської жіночої освіти в імперії починається ще з XVIII століття. Помітну роль у процесі становлення системи жіночих навчальних закладів відіграла імператриця Катерина II. Здобувши досить ґрунтовну освіту, вона намагалася втілити в життя «генеральний план виховання» та освіти народу і почала реформу саме з жіночої освіти, усвідомлюючи значущість цього факту у суспільстві. У 1764 році було відкрито у Санкт-Петербурзі при Воскресенському Новодівочому монастирі Виховне товариство для 200 шляхетних дівчат (так називався тоді Смольний інститут) [2]. Його метою було готувати представниць дворянського походження до громадського життя, надавати міщанкам знань, які були тоді доступні винятково представникам вищого суспільства. Ця історична подія започаткувала створення системи жіночої освіти в державі. В основу концепції такої освіти було покладено ідею – виховати «нову генерацію людей», більш здатну до сприйняття основ європейської цивілізації, не так давно перенесеної на російський ґрунт, але зовсім не опанованої російським суспільством, а також необхідність надати перевагу спеціальній освіті перед загальною та звернути особливу увагу на моральне виховання молоді, розраховуючи на те, що згодом, створивши нові сім'ї, вона виховуватиме дітей теж повному. Певну роль в освітніх програмах відповідних закладів відіграло засвоєння елементів образотворчої грамоти, навчання основам тих чи інших «красних мистецтв».

В Україні мережа мистецьких навчальних закладів охоплювала вищі художні навчальні заклади спорідненого профілю – у Києві, Харкові, Львові, Косові, Вижниці та Одесі. Початкова ланка мистецької освіти на той час не мала фундаментального існування, за винятком кількох десятків приватних шкіл, недільних класів, образотворчих студій. Керівники управління у справі мистецтв вважали саме середню загальноосвітню школу першою і основною ланкою для образотворчої освіти. В Україні основи освіти з мистецьким нахилом були закладені в Києві в 1859 за сприяння губернатора І. Фундуклея. Законодавча регламентація жіночої середньої освіти в

Надніпрянській Україні розпочинається з другої чверті XIX століття. Дослідники мають різні думки стосовно часу заснування відповідних інститутів в українських містах: Харкові (1812 або 1818 р.), Полтаві (1817 або 1818 р.), Одесі (1828 або 1829 р.). З 1872 було дозволено відкривати приватні жіночі гімназії як один зі шляхів задоволення зростаючої потреби в освіті дівчат. На поч. 1880-х рр. в 9-ти українських губерніях діяло 89 середніх жіночих навчальних закладів різних типів із 18 777 ученицям.

Ці школи були невеликими. Відкриття таких освітніх закладів зумовлювалося актуальною вимогою часу «шляхом освіти і виховання створити у краю нові покоління, котрі були б вірні Престолу й Батьківщині...» [3]. Крім того, заснування жіночих шкіл у XIX столітті в ряді міст країни пов'язано з тим, що царський уряд остаточно переконався в недосконалості системи виховання дівчат вищих станів суспільства у монастирях та приватних пансіонах. Після того як інститути на українських землях підготували перших вихованок, суспільство мало змогу переконатися у перевагах інститутської освіти над вихованням у приватних жіночих закладах. Попит на інститутську освіту почав активно зростати.

Зміст навчання був зосереджений на «вихованні за допомогою освіти», тобто робили акцент на підготовці жінки-матері-дружини, відкидаючи певні освітні стандарти, характерні для системи чоловічої освіти. Відповідно до загальної мети весь навчальний процес був спрямований на вирішення трьох основних завдань: фізичного вдосконалення, морального виховання, розумового розвитку. Значна увага приділялася предметам трудового циклу. Моральне виховання було спрямоване на зміцнення у вихованок любові до праці й порядку, що відповідало їхньому призначенню в родині та суспільстві. Викладанням основ наук і мистецтв (до них належало витончене рукоділля) здійснювалися розумовий розвиток і виховання художнього смаку [1].

Становлення та розвиток засад жіночої художньої освіти в Україні відбувалися з урахуванням кращих надбань вітчизняного педагогічного досвіду, що створило систему рівневої та диференційованої підготовки за предметами художньо-естетичного циклу. Зміст предметів протягом десятиліть удосконалювався, так само як і методики їх викладання, створювалася цілісна система методів викладання образотворчого мистецтва.

Провідною ідеєю розвитку художньої освіти є розуміння виняткової ролі мистецтва. На початку XX ст. майже всі навчальні

заклади були реформовані в гімназії. Нагороджені по закінченні гімназійного курсу золотою чи срібною медаллю та випускниці педагогічного класу набували диплом домашніх наставниць. Гарний атестат та закінчення педагогічного класу давали звання домашніх учительок. Решта випускниць отримувала права вчительки народних училищ. Навчання в гімназіях і прогімназіях було платне: у гімназіях – 25–35 руб. на рік (у приватних більше), у прогімназіях – у 3–5 разів менше. Доньки незаможних батьків звільнялися від оплати. Як правило, сплачували за них товариства допомоги нужденним ученицям, що створювалися в містах (у Києві – 1882). Призначалися стипендії земствами, міськими управами та приватними доброчинцями; створювалися й каси взаємодопомоги учениць. На 1909 в Україні діяло 185 жіночих гімназій міністерства народної освіти Російської імперії (109 з них – приватні), учнівський контингент яких становив 54 330 учениць; прогімназій було 48 із 5458 ученицями. Освічена жінка модерного соціуму – це випускниця жіночої гімназії. Гарне знання російської мови та літератури, одна-дві іноземні мови, знайомство з досягненнями світової цивілізації давали можливість для подальшої самоосвіти та орієнтації в навколишньому світі [3]. Жіноча художньо-промислова освіта нібито вийшла з народного художньо-прикладного мистецтва, оформившись пізніше у самостійну галузь. Серед жіночих професійних навчальних закладів найбільш плідно працювали й художньо-ремісничі майстерні. Вони надавали загальну освіту і забезпечували практичну підготовку учениць. Зміст спеціальних предметів носив наступний характер: моделювання із паперу і тканини, філігранні рукоділля, крій та пошиття одягу, різновиди вишивання, плетіння, килимарство та багато інших виробництв. Показовим у цьому плані є приклад діяльності мистецьких закладів Полтавської та Київської губерній. Новаторство та екзотичність цих мистецьких виробів неодноразово відзначалися найвищими нагородами на міжнародних виставках. Зокрема – у Петербурзі, Парижі, Берліні тощо [8].

Лібералізація торкнулася й вищої школи. З 1860 в аудиторіях Петербурзького, Харківського, Київського університетів навчалися і жінки. Університети (за винятком Московського) підтримали ідею допуску жінок до навчання та іспитів на вчений ступінь. Однак політична поліція пов'язала наявність перших слухачок зі студентськими актами протесту. Університетський статут 1863 не надав жінкам можливості здобувати

вищу освіту. Для її здобуття вони виїжджали на навчання до Європи.

Наполегливе лобювання жіночими гуртками можливості отримувати вищу освіту безпосередньо в Україні та побоювання поширення антиурядової пропаганди серед закордонних студенток вплинули на позицію уряду Російської імперії, який дозволив організацію професорами університетів систематичних Вищих жіночих курсів: у Москві вони були відкриті 1872, у Казані – 1876, у Києві та С. –Петербурзі – 1878. Метою цих курсів стало надання дівчатам із середньою освітою можливості її продовжити. Однак клопотання з Одеси (1879) та Харкова (1881) щодо відкриття й там Вищих жіночих курсів не були реалізовані. 1886 набір слухачок на всі Вищі жіночі курси призупинили; з 1889 відновлено роботу тільки курсів Петербурзьких [5].

Новий етап розвитку вищої жіночої освіти розпочався на початку ХХ ст., у зв'язку зі швидким розвитком капіталістичної промисловості, особливо легкої, у ткацькій і текстильній промисловості постало досить гостро питання саме жіночої художньо-промислової освіти. 1900 відновлено Вищі жіночі курси в Москві, 1903 в Одесі розпочали роботу Вищі жіночі педагогічні курси. 1906 поновили роботу Київські та Казанські вищі жіночі курси, а Одеські вищі жіночі педагогічні курси реформовано у Вищі жіночі курси. 1907 в Харкові відкрито Вищі жіночі курси Товариства взаємодопомоги працюючих жінок. Поряд із громадськими 1905–1917 діяли приватні Вищі жіночі курси: київські А.Женуліної (з 1905), харківські Н. Нев'янд (з 1906), катеринославські, організовані Копиловим і Тихоною (з 1916). Чисельність слухачок громадських Вищих жіночих курсів 1913–1914 становила: київських – 3811 осіб, харківських – 1143 особи, одеських – 621 особу. Прийом відбувався на підставі конкурсу атестатів. На поч. ХХ ст., у зв'язку зі значною чисельністю бажаючих, на Вищих жіночих курсах навчалися переважно медалістки. Оплата до 1886 становила 50 руб. на рік, з 1889–1900, на природознавчому та медичному відділеннях – до 120–150, на приватних Вищих жіночих курсах – від 125 до 200 руб. на рік. При Вищих жіночих курсах створювалися опікунські комітети та товариства для допомоги незаможним слухачкам, що надавали стипендії, покращували побутові умови, організовували доступне харчування та допомагали в пошуку працевлаштування. З 1906 жінкам дозволили навчатися в державних університетах на правах вільних слухачок: Київський відвідували 330 осіб, Одеський – 170, Харківський – 540, однак з

1908 вступ жінок до університетів знову заборонили. З 1915 в умовах воєнного часу Рада міністрів Російської імперії дозволила деяким університетам прийом жінок на вільні вакансії, із 1916 цю практику поширили на всі університети [6].

Професійна освіта жінок на українських землях Російської імперії від 1844 була представлена організованими при Київському університеті повивальними курсами. Більше українок навчалось в учительських семінаріях, які надавали освіту і вчительське звання. З 1900 жінки були допущені в університети Австро-Угорщини. У 1920–30-х рр. розширилася мережа середньої освіти, в якій переважали спільні гімназії, хоча зберігалися й жіночі. Окрему жіночу освіту (1–10 класи) упровадили в СРСР з 1 вересня 1943 по 1 липня 1954 тільки в обласних, крайових, столичних і великих промислових містах держави. Після розпаду СРСР практика окремих жіночих шкіл відновлюється. Так, у Києві функціонує гімназія-інтернат жіночої освіти й виховання № 13 [7].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Образотворчий напрям художньої освіти України формували напрацювання митців та педагогів – випускників західноєвропейських академій і шкіл мистецтв, які розвивали національні мотиви, художні напрями і мистецькі традиції в цілому. Художня освіта – сукупність теоретичних і практичних надбань, світоглядних позицій в галузі образотворчого мистецтва, які можуть бути використані у процесі підготовки художників-педагогів, художників, митців-ремісників і найголовніше нового покоління людей, здатних творчо мислити. Проблема жіночої в загальні та жіночої мистецької освіти в Україні XIX – початку XX ст. була важливою складовою громадсько-політичного життя країни, одним із показників напрямів та динаміки її розвитку. Вона також характеризує роль жінки у суспільстві, яка реалізує важливі педагогічні та соціальні функції. Становище жінки у кожного народу є показником рівня його культури. Адже всі важливі сторони нашого внутрішнього життя тісно пов'язані з впливом жінки у сім'ї. Жіноча освіта – основа, на якій побудовані інтереси сім'ї та держави. Вирішення питання про жіночу освіту – є вирішенням жіночого питання взагалі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Аніщенко О. В. Розвиток професійної освіти жінок в Україні (II половина XIX –початок XX століття): Дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / О. В. Аніщенко. – Київ, 2000. – 279 с.

2. Біднов В. Школа й освіта на Україні // Українська культура. Лекції за ред. Д. Антоновича / В. Біднов. – Київ, 1993. – 407 с.

3. Бондарчук П. М. Інститути шляхетних дівчат // Енциклопедія історії України: В 5 т. / В. А. Смолій (голова редкол.), В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський, В. О. Горбик та ін. – Т. 3. – Київ, 2005. – 504 с.

4. Драч О. О. Освіта жіноча в Україні // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – Київ: Наук. думка, 2010. – Т. 7. – 644 с.

5. Красюк І. О. Художня освіта на Лівобережній Україні другої половини XIX – початку XX століття: Дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / І. О. Красюк. – Кривий Ріг, 2013. – 249 с.

6. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні / Л. А. Медвідь. – Київ, 2003. – 335 с.

7. Тронько Т. В. Діяльність органів державної влади в галузі жіночої середньої освіти в Наддніпрянській Україні II половини XIX століття: Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Запорізький держ. ун-т. / Т. В. Тронько. – Запоріжжя, 2001. –19 с.

8. Шмагало Р. Т. Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX ст.: структурування, методологія, художня позиція / Р. Т. Шмагало. – Львів: Українські технології, 2005. – 528 с.

9. Шмагало Р. Т. Словник митців-педагогів України та з України у світі (1850-1950-і рр.) / Р. Т. Шмагало. – Львів: Українські технології, 2002. – 144 с.

REFERENCES

1. Anishchenko, O. V. (2000). *Rozvytok profesynoyi osvity zhinok v Ukraini (II polovyna KHKH –pochatok KHKH stolittya)*. [Development of vocational education of women in Ukraine [second half of the nineteenth and early twentieth centuries)]. Kyiv.

2. Bidnov, V. (1993). *Shkola y osvita na Ukraini*. [School and education in Ukraine]. Kyiv.

3. Bondarchuk, P. M. (2005). *Instytuty shlyakhetnykh divchat*. [Institutes of noble girls @ Encyclopedia of the History of Ukraine]. Kyiv.

4. Drach, O. O. (2010). *Osvita zhinok v Ukraini*. [Education of women in Ukraine]. Kyiv.

5. Krasnyuk, I. O. (2013). *Khudozhnya osvita na Livoberezhniy Ukraini druhoiy polovyny KHKH – pochatku KHKH stolittya*. [Art education in the left-bank Ukraine in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries]. Kyiv.

6. Medvid, L. A. (2010). *Istoriya natsionalnoyi osvity i pedahohichnoyi dumky v Ukraini*. [History of National Education and Pedagogical Thought in Ukraine]. Kyiv.

7. Tronko, T. V. (2001). *Diyalnist orhaniv derzhavnnoyi vlady v haluzi zhinochoyi seredn'oyi osvity v Naddnipyanskiy Ukraini II polovyny KHKH stolittya*. [Activities of state authorities in the field of

female secondary education in the Dnieper Ukraine in the second half of the XIX century]. Zaporozhye.

8. Shmailo, R. T. (2005). *Mystetska osvita v Ukraini seredy KHKH – seredy KHKH st.: strukturuivannya, metodolohiya, khudozhnya pozytsiya*. [Art education in Ukraine in the middle of the nineteenth and mid-twentieth centuries: structuring, methodology, artistic position]. Lviv.

9. Stomagol, R. T. (2002). *Slovyk myttsiv-pedahohiv Ukrainy ta z Ukrainy u sviti (1850-1950-irr.)*. [Dictionary of Ukrainian and Ukrainian art educators in the world (1850-1950's)]. Lviv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

САВЧЕНКО Лариса Олексіївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та методики технологічної освіти Криворізького державного педагогічного університету

Наукові інтереси: гендерна освіта, мистецька освіта, мистецька педагогіка, художня жіноча освіта, художньо-естетична особистість.

КРАСІЮК Ірина Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент завідувач кафедри образотворчого мистецтва Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: гендер, гендерна освіта, мистецька освіта, зміст художньої освіти, ступеневі навчальні заклади жіночої освіти, мистецька педагогіка, художня жіноча освіта, художньо-естетична особистість.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SAVCHENKO Larysa Alekseevna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Methodology of Technology Education of Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Circle of research interests: interest:gender education, art education, art pedagogy, artistic women’s education, artistic and aesthetic personality.

KRASYUK Irina Oleksandrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Fine Arts of Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Circle of research interests: gender, gender education, art education, content of art education, step-by-step educational institutions for women's education, art pedagogy, artistic women's education, artistic and aesthetic personality.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2019 р.

UDC 378.016: 78

SMYRNOVA Tetiana Anotolievna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, professor Department of Theory and Methodology of Artistic Education at Kharkiv National University of Arts named after I.P. Kotljarevsky.
<https://orcid.org/0000-0002-3746-2974>
 e-mail: Smyrnova.Tetiana@gmail.com

THE SPECIFICITY OF THE PERSONALITY-ORIENTED TECHNOLOGY OF MUSICAL-PEDAGOGICAL EDUCATION OF STUDENTS OF ART PROFESSIONS

Formulation of the problem in general. In today's conditions of the reform of the professional artistic education, the problem of improving the quality of the training of future teachers of musical art, musicians-teachers needs urgent attention. Updates are required in all parts of the pedagogical system; however, the effectiveness of the educational process depends to a large extent on the successful use of the modern pedagogical technologies. Technological properties are now the dominant characteristic of the activity of a teacher at a higher education institution, which means the transition to a qualitatively new level of productivity and purposeful activity of the subjects of the educational process.

The analysis of scientific sources allows us to find out that the process of socialization, personal and professional development of

students in the system of higher musical education provides the introduction of personality oriented technologies. However, the issue of scientific substantiation of the specificity of personality oriented pedagogical technology in the conditions of professional artistic education has been studied insufficiently. The urgency of the chosen problem is increased by the existence of a contradiction between the requirements of the society regarding the introduction of a personality oriented paradigm into the practice of the institutions of higher pedagogical and artistic education and the lack of any developed pedagogical technology, which is intended to ensure the priority of the individuality of the student as a carrier of the subject experience.

Analysis of recent research and publications. The methodological and theoretical basis of pedagogical technologies as a product of